

JEAN
DES CARS

Povestea Vienei

Ediția a II-a

Traducere din limba franceză de Diana Morărașu

Prefață de Georgeta Filitti

Capitolul IV

Muzica!

Unu, doi, trei: să începem prin a dărâma o legendă care este pe cât de falsă, pe atât de inconvenabilă: Viena nu este capitala muzicii, ci capitala tuturor muzicilor. Este mult mai cuprinzător și reflectă infinit mai bine adevărul istoric și artistic decât o definiție restrictivă. Viena are un imens apetit muzical, nicio dată domolit. Aici sunt îndrăgite și cântate toate genurile, toate registrele, toate epocile. Nu există această ridicolă graniță artificială, inventată de snobi, care constă în sacralizarea operei și a partiturilor clasice, în opoziție cu un repertoriu ușor, vesel, fermecător, apărut în vârtejurile valsului în secolul al XIX-lea, și care ar fi degenerat odată cu opereta și cântecele. Pe de o parte, seriosul admirabil și solemn, pe de cealaltă, lejeritatea populară, ca și cum genurile ar fi fost incompatibile. La Viena coexistă toate talentele, cu bucurie și flexibilitate. Nu există registru minor. Elisabeth Schwarzkopf, marea doamnă a artei lirice, nu a avut sentimentul de înjosire trecând de la un Strauss (Richard, cel din *Cavalerul rozelor*) la altul (Johann fiul, cel din *Liliacul*). De altminteri, cei doi Strauss nu au nicio legătură de rudenie, cu excepția uneia pur artistice, date de imensul lor talent. Aici, programele considerate mai accesibile decât altele sunt tratate și interpretate cu tot atâta rigoare ca și cum ar fi

vorba despre monștrii sacri. Pe scurt, la Viena nu există muzică mare și muzică minoră, care și-ar invidia reciproc locurile ocupate, publicul și artiștii; nu există decât o melodie bună, cântată sau nu, dansată sau nu, de cameră sau simfonică, de teatru sau de concert, în sală sau în aer liber. Niciun vienez nu se simte superior sau desconsiderat, în funcție de locul în care se duce, la Operă sau în cartierul Grinzing, ca să asculte un violonist la o cârciumă. Ne putem face o idee despre varietatea de spectacole dacă analizăm programele lunii afișate pe coloanele stradale, de pildă cele care jalonează Ringul, bulevardul circular care înconjoară inima cetății. La orice oră, în toate locurile și pentru toate buzunarele, este admirabil cât de vie este această tradiție. Putem chiar constata că orașul a fost modelat de această frenezie a muzicii, apoi a dansului: pentru ele, s-au construit săli imense, adevărate palate din care izvorăsc lumini. Viața cotidiană se desfășoară mai mereu în jurul câte unui eveniment muzical în splendoarea instituțiilor, uneori foarte vechi, care i-au clădit renumele. La Viena, muzica este atât de prezentă încât se amestecă adesea cu politica. În aprilie 1985, când președintele Republicii Franceze l-a numit ambasador la Viena pe François Régis Bastide, scriitor, critic muzical și dramatic, acesta din urmă mi-a povestit că întrunirea de la Élysée s-a încheiat cu următoarea recomandare imperativă din partea lui François Mitterrand: „Ne-am înțeles așadar, plecați la Viena. Dar fără prea multă muzică! Mai întâi comerț exterior!”

Această pasiune vieneză eclectică este ancorată în istoria orașului și a Habsburgilor; ea s-a născut de pe vremea trubadurilor. Se uită adesea că dinastia a avut dintotdeauna o înclinație pentru muzică. Stabilindu-și reședința la Viena, suveranii au permis cetății să profite de interesele unei familii

care susținea muzicienii, așa cum a încurajat și pictorii sau arhitecții, un demers care a atras, desigur, compozitori foarte diferiți, de toate naționalitățile, alături de alți artiști regionali. Acest aflux unic face din Viena o metropolă muzicală de mai bine de cinci veacuri.

În 1498 – când America tocmai fusese descoperită – Maximilian I, părintele politic fondator al stăpânirii Habsburgilor în imperiul german, înființează orchestra Curții, adică o formație permanentă, lucru excepțional la acea vreme. Apoi, este pus pe muzică un poem dramatic sosit din Italia, prin Alpi. Acest spectacol nou este integral cântat, uneori sub formă de monologuri ale soliștilor (ca la Mozart, în *Così fan tutte*), acompaniat de muzicieni, dar fără niciun dialog. Evenimentul are loc în prima treime a secolului al XVI-lea. Așa se naște piesa de teatru cu muzică; ea este numită *opera*. Cu această vocabulă, Italia – adică ansamblul statelor risipite pe cuprinsul peninsulei – care se mândrea deja cu supremația picturală, se va impune și în acest domeniu. La origine, esențială a fost influența religioasă a Contrareforme. Atrăși de vocile sublime, credincioșii luau din nou calea bisericilor, adesea cu preocupări mai curând profane. Recucerirea sufletelor se face grație desfătării urechilor. Barocul devine un gen de muzică, după ce mai întâi a fost un curent decorativ. Un întreg univers permite sublimelor armonii să înflorească.

Opera place imediat. Intră rapid în rândul distracțiilor vieneze. După 1640, Leopold I oferă Curții un număr năucitor de reprezentații: 4 000. Un teatru special, din lemn, este construit de italieni. De acum înainte, lucrarea și sala vor desemna ceea ce vienezii, apoi o lume întreagă, vor numi cu același cuvânt: opera se prezintă la Operă. Viena capătă straie italienești. Putem spune că opera austriacă s-a născut grație unei revelații

meridionale. La Curte, se vorbește limba de peste munți și se scriu poeme în același grai. Apar cuvinte noi, precum sonată, concerto, belcanto. Trebuie să reținem o dată anume, iulie 1667, căci ea simbolizează uniunea dintre cele două influențe. Leopold I, el însuși muzician, cum vor fi mulți Habsburgi, și autor al unei opere de extracție biblică, organizează o serbare pentru căsătoria lui cu infanta Spaniei, Margarita Tereza. Iată prima căsătorie marcată cu adevărat de o operă, *Mărul de aur*, a unui autor peninsular¹. Un spectacol feeric, căci ceea ce se petrece pe scenă ține de miracol: năucii, spectatorii asistă la... 57 de schimbări de decoruri! O mașinărie imensă scoate la iveală, rând pe rând, cerul, pământul, chiar și iadul, cu fântâni de focuri de Bengal și zureit de tunete în culise. Ce emoție! Și ce plăcere, înainte de al doilea asediu al turcilor!

Un german, Gluck, născut în 1714, reînnoiește opera, care era în întregime italiană. Iar Maria Tereza, care nu îndrăgea decât această tradiție, își demonstrează vederile largi numindu-l maestru de ceremonii la Opera Curții. El va fi primul care va ameliora resorturile dramatice ale unei opere, pentru a dezvolta interesele scenice. Împărăteasa adoră arta lirică, îi place la nebunie să danseze noaptea, chiar și atunci când e însărcinată în patru luni! Iar muzica este atât de importantă pentru ea, încât orice pretext este bun pentru a cânta sau a asculta; astfel, în timpul unei călătorii în Ungaria, nu ezită să se alăture unui cor de călugărițe din simplul motiv că acestea aveau niște voci de aur. Fără împărăteasă, capitala nu ar fi primit acest impuls definitiv care, prin intermediul spectacolului, ridică Viena la rangul de oraș în care muzicienii sunt la mare

¹ Pietro Antonio Cesti (1623-1669), compozitor, cântăreț și organist din perioada barocă (n. trad.).

cinste. Ea veghează la deschiderea cât mai multor săli, fie la Hofburg, la castelele Schönbrunn și Laxenburg, fie la Poarta Carinthiei. Când aceasta din urmă este mistuită de un incendiu în 1761, poruncește să fie reconstruită imediat. Singurele ei rezerve se vor manifesta față de obscenitățile și vulgaritățile care stârnesc râsul sau față de textele scabroase. Cenzura personală a împărătesei veghează; cu toate acestea, împărătesei îi place să se distreze... dacă spectacolul nu depășește granițele bunului-simț. Chiar dacă atmosfera e cam afectată în teatrele care se bucură de privilegiul imperial, oamenii se distrează liber în sălile din suburbii. Vienezii vin cu drag aici, iar în secolul următor influența genului vesel și farsor va fi definitivă. Aici se va naște faimoasa lejeritate vieneză, al cărei ingredient de bază este farmecul.

La finele secolului al XVIII-lea, formidabila activitate muzicală observată în acest oraș face din el capitala muzicii europene. Este o atmosferă vie, compozitorii vor fi prolifici. Vedeți cazul lui Joseph Haydn. Născut în 1732, acest fiu de caretaș meloman urmează parcursul unui băiat foarte talentat, care începe prin a fi copil de cor în parohia Catedralei Sfântul Ștefan. Câte genii nu au fost atinse de aripa inspirației sub aceste bolți gotice și au oferit lumii atâta bucurie? Nu știm. Contemporan cu barocul târziu, Haydn este un arhitect al sunetului. El construiește ceea ce nu exista până atunci: o simfonie. Și stabilește regulile cvartetului cu coarde. Reușește grație mecenatului foarte inspirat și tiranic al prinților Esterházy; vreme de 30 de ani, va fi dirijorul unor mici orchestre și compozitorul en titre în castelul acestora de la Eisenstandt, la est de Viena. Concertele, operele, mesele, uverturile, oratoriile lui Haydn sunt de ordinul sutelor. Călătoria lui în Anglia scoate la iveală, departe de Viena, calitatea și cantitatea unei inspirații apărute

din echilibru și grație. Odată cu el, se va putea vorbi despre „muzica clasică”; lui îi datorăm *Gott erhalte*, fostul imn imperial, aflat la baza imnului național german de astăzi. Haydn este primul exportator de sonorități concepute în atmosfera vieneză. În zorii romantismului, el va fi mentorul celor mai mari dintre cei mari. În câteva decenii, numeroși artiști locali sau străini se instalează aici și adoptă Viena drept patrie a lor. Un compozitor și capelmaistru, vestit în toată Europa, deopotrivă impresar al propriilor opere (45!), acompaniator al cântăreților și supraveghetor al propriilor câștiguri, sosește la Viena în 1740. El întruchiează muzica venețiană, în special cea religioasă. Este Antonio Vivaldi, preotul roșu din Lagună (a fost hirotonisit), celebru pentru coama lui roșcată. A călătorit mult, însă nu cunoștea Viena, așa că a trebuit să îndrepte această lipsă. A părăsit Veneția fără a spera să se reîntoarcă; se pare că ar fi murit ca vienez, în 1741, într-un apartament aflat la începutul actualei Philharmonikerstrasse, lângă Hotelul Sacher. Sărac – s-a ruinat singur cu conștiinciozitate – va fi uitat cu desăvârșire până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Câți dintre cei care trec astăzi prin fața Operei mai știu de ce i-a fost fatal acest pelerinaj vienez?

La Viena, ca în întreaga Austrie de altminteri, nu ai cum să scapi de Mozart, mai ales în timpul comemorării nașterii lui, în 1756. Până și bomboanele de ciocolată sunt învelite cu chipul lui și numite cu delicatețe... „bilele lui Mozart”! Aproape în fiecare zi, în preajma Operei sau a catedralei, studenți în costume din secolul al XVIII-lea vă vor îmbia cu un concert sau o operă a maestrului. Nu contează că ciorapii lor albi sunt puțin cam strâmbi, iar peruca este pusă de-a curmezișul! Concurența cu Salzburg este acerbă. O precizare pe această temă: Mozart nu s-a născut austriac și nici nu a murit sub această identitate.

Știu că la Paris plăcuțele de pe Avenue Mozart consemnează „compozitor austriac”, dar este greșit, iar sesizările mele către primarii Parisului au rămas fără răspuns. La nașterea micului Wolfgang, Salzburg era un oraș guvernat de un principe-archiepiscop al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană și – vă amintesc – Imperiul Austriac nu exista încă! Abia în 1816 Salzburg va fi alipit acestuia din urmă... Dacă am vrea să fim exacti, am putea spune, de pildă, „compozitor imperial”. Pentru istorie, numai geniul contează, iar Viena, ca și Salzburg au profitat pe deplin de geniul lui, deși aceste două orașe i-au adus mai curând multă suferință...

Pelerinajul mozartian la Viena este complex, dat fiind că a avut 18 adrese diferite; aceste mutări de ici-colo au avut adesea drept motiv o situație financiară disperată dar, după cum vom vedea, nu numai din cauza fatalității care îi urmărește pe cei mai buni cu o sărăcie cruntă. 18 adrese vieneze între 1781 și 1791. În medie una pe an. Am făcut un mic calcul alături de experți austrieci și am ajuns la concluzia că acest bărbat supradotat a fost pe drumuri o zi din trei. Dat fiind că a murit la 36 de ani, asta înseamnă că a străbătut drumurile, canalele și fluviile Europei, fără a mai pune la socoteală traversarea Canalului Mânecii, timp de 11 ani și jumătate! Așadar, se pune următoarea întrebare: cum de a avut răgaz să compună o operă excepțională și atât de diversă (mai bine de 60 de genuri diferite!), de o tinerețe și grandoare eterne?

Răspuns: Amadeus nu compunea; pur și simplu reda ceea ce se afla în mintea lui, beneficiind de un fel de scriere automată și, dacă vreți să știți, fără nicio corectură! Această deconcertantă ușurință era suficientă ca să-i aducă invidii și critici răutăcioase. A suferit, dar a învins mediocritatea și meschinăria aplicând de pe acum viitorul precept al lui Chateaubriand:

„Trebuie să-ți administrez cu grijă disprețul, dat fiind numărul mare al celor cărora va trebui să li-l acorzi”!

Din păcate, casa în care și-a trăit ultimii ani, a compus mai multe capodopere, printre care *Flautul fermecat*, și a murit, a fost dărâmată în 1847. Însă pașii – sau ghidul – vă vor purta în mod firesc pe Domgasse, la numărul 5, o străduță în imediata apropiere a clopotnițelor Catedralei Sfântului Ștefan. Este adresa Casei lui Figaro, *Figarohaus*. Dintre toate reședințele lui Mozart din Viena, aceasta e singura care s-a păstrat. Mozart s-a instalat aici la 29 septembrie 1784 împreună cu familia, la opt zile de la nașterea fiului său, Karl Thomas. În acest loc compozitorul va lucra la *Nunta lui Figaro*, de unde și numele acestei case, transformată în muzeu în 1978. A trăit aici pe picior mare, cu trăsură, cai și servitori, până la 24 aprilie 1787. O perioadă fastă, la această a cincisprezecea adresă vieneză! Ne putem imagina plăcerea vecinilor auzind clavecinul de la primul etaj, care răspândea în văzduh notele săltărețe ale uverturii *Nunții*... Pentru a evoca viața lui Mozart la Viena, nimic mai potrivit decât să ne așezăm la o masă în cafeneaua *Zum Roten Kreutz* („La Crucea Roșie”), aflată lângă această casă. Un local care înflorește în veacul al XVIII-lea, dar care, în realitate, datează din secolul al XVII-lea și a fost reconstruit pe vremea lui Mozart. Iată cea mai veche cafenea din Viena, deschisă de la sfârșitul asediului.

Wolfgang descoperă capitala imperială miercuri, 6 octombrie 1762, după o călătorie de 18 zile de la Salzburg. Are șase ani. Copil-minune, a compus deja un menuet, însă tatăl lui, Leopold, autor al unei remarcabile metode de a cânta la vioară care se bucură în continuare de recunoaștere, îl prezintă peste tot ca pe un clavecinist incredibil de precoc. Mulți contemporani îl suspectează pe părinte că a născocit o șmecherie pentru a

păcăli lumea. Să fim serioși, la clavecin cântă un adult ori poate e cineva ascuns, un pitic, cine știe... Leopold Mozart trebuie să demonstreze nu doar că băiețelul lui, atât de vesel și poznaș, este ceea ce numim noi astăzi un supradotat, dar și că atunci când se așază la claviatură și începe să cânte, este un act onest. La hanul *La Bivolul alb*, botezat astfel din pricina vecinătății cu piața de carne, domnul și doamna Mozart, Wolfgang și sora lui, Nannerl, se prăbușesc, epuizați și flămânzi. Masa de prânz le va ține loc și de cină, pentru că duc lipsă de bani. Familia așteaptă un semn, o solicitare de recital în fața unor personaje înalte, interesate de acest fenomen despre care se vorbește deja de câteva luni, ca și cum ar fi vorba despre o atracție de bălci sau cine știe ce animal necunoscut. Primesc o invitație să cânte la contele Collato. Acesta locuiește într-un palat din 1671, renovat de două ori și care există și astăzi în Am Hof, numărul 13, împodobit cu un balcon din fier forjat la primul etaj. Adresa aceasta este un simbol uitat. La urmelor, deși lumea își amintește mereu că Mozart a cântat în fața Mariei Tereza la Schönbrunn, adevărul este că prima lui apariție publică vieneză – și primul concert – au loc la contele Collato. Această academie (concert privat) durează trei zile după sosirea lui Mozart; invitația adusă de un lacheu într-o livrea cu armele familiei Collato risipește toate angoasele, dar nu potolește teama ca nu cumva să nu fie în stare să cucerească înalta societate. Aceasta din urmă încă se străduiește să uite Războiul de Șapte Ani, conflictul german fratricid între Maria Tereza de Habsburg-Lorena și Frederic al II-lea de Hohenzollern. Amadeus trece examenul vienez de admitere, cucerește, năucește, uimește. Un adevărat brevet social căci, a doua zi, Viena nu șoptește decât un nume, acela al lui Mozart. Cvartetul familial speră că zvonul va ajunge până sub lambriurile de la Schönbrunn...